

# HANG A NÉMÁSÁG HELYETT

*Izsó Zita: Bekerített erdő*

Izsó Zita első ránézésre ott folytatja költészetét, ahol legutóbbi, *Éjszakai földet érés* című harmadik verseskötetében abbahagyta. Nem csupán a hasonlóan kis terjedelem és a Scolar Kiadó jellegzetes arculata teremti meg a folytonosságot, hanem e líra kortárs magyar irodalmi kontextusai, valamint jellegadó témái és poétikai megoldásai is. A trauma és a test középpontba állítása, a játékoságot, humort, intertextuális rafinériát és regiszterkeverést mellőző újkomolyság, a kitüntetetten női tapasztalatok előtérbe helyezése továbbra is alapvető viszonyítási pontja az Izsó-lírának. Ahogy az alanyisággal szemben az elsősorban szenvedést megélő beszélők szerepeltetése és a költői képek közül a hasonlat előnyben részesítése is változatlan. Szerencsére azonban szó sincs arról, hogy ez a költészet megrekedt volna: empátiája, érzékenysége új és új jelenségekre lesz figyelmes, és kisebb-nagyobb elmozdulások is megfigyelhetők.

A legfeltűnőbb, hogy témái között visszaszorultak az előző kötetben elsődleges szerepet betöltő globális krízisek és katasztrófák, mindenekelőtt a menekültválság és a háborúk. Nem mintha ne lenne továbbra is indokolt ezek szerepeltetése, ám az is érthető, ha valaki felhagy a tárgyalásukkal: könnyen válhat erőltetetté, az olvasó együttérzésére a téma súlyánál és aktualitásánál fogva apellálóvá az ilyen témájú költészet. Ugyanakkor az új versekben is hangsúlyos a politikum, olyan traumák megjelenítése, amelyek társadalmi jelentőséggel, vonatkozással bírnak. Akár azért, mert részben strukturális szabadsághiányból, igazságtalanságból, egyenlőtlenségből fakadnak, akár azért, mert még mindig tabu a róluk való beszéd, és ha mégsem, gyakran bagatellizálás, áldozathibáztatás jellemzi. A versek megszólalói közé tartoznak a kapcsolati erőszak, a szülői bántalmazás, a tanári abúzus elszennvedői, de ide kapcsolhatók a súlyos beteg családtagokkal rendelkezők is. A szóban forgó költemények narratív-szituatív jellegűek: az áldozatok elbeszélik, mi történt velük, az átélt szituációk egyértelműen megragadhatók. A kötet egy másik jellegzetes verscsoportjában viszont sokkal kevésbé körvonalazható a beszélő és viszonyrendszere. Mintha elmagányosodásról, a családi kötelek meglazulásáról, egy személy elvesztéséről, távolság kialakulásáról, szakításról, szorongásról vagy depresszióról lenne szó a szövegekben, de nem állapítható meg, hogy pontosan milyen külső és belső történések zajlanak le, és kik között.

Még sincs hatalmas távolság a, ha úgy tetszik, „közéleti” és „privát” versek között: Izsót leginkább az emberi határhelyzetek foglalkoztatják, amelyeknek egyaránt lehet társadalmi és magánéleti dimenziójuk. Olyan történések ezek, amelyek egyszer csak rátörnek az emberi egzisztenciára, és



Scolar Kiadó  
Budapest, 2022  
64 oldal, 1990 Ft

attól fogva minden addigit felülírnak, megváltoztatnak, és minden továbbit meghatároznak. A kötet verseit nem a magyarázatok és a megoldások érdeklik – távol áll tőlük bármiféle analízis, ehelyett egyszerűen azt vizsgálják, hogyan lehet élni határhelyzetben, egyáltalán lehet-e. Vagyis ez a költészet nem pusztán lajstromba veszi az emberi szenvedéseket – annak eredménye általában a fekete giccs –, hanem a továbbélést, egyáltalán a történetekkel való szembenézést és a határhelyzettel óhatatlanul együtt járó önszenbesülést firtatja. Ráadásul sajátos értelmezést és értékelést is ad a kötetben megjelenő határhelyzetekről, amennyiben komolyan vesszük a könyv élén szereplő mottószerű verset vagy egyszerűen szövegrészt (ez sem az első ilyen szerkezeti megoldás Izsónál). Akár a versek olvasását, a bennük kirajzolódó viszonyok felfogását finoman terelgető javaslatnak is tekinthetjük e sorokat: „Már nem őrzünk magunkban mást, / csak a te fényed melegét, Uram, / mint a lapos szikla, / amire órákon át süttött a nap, / mert te vagy a forrás, / mi pedig a rég összetört lázmérőből / szétszaladó higany, / aminek minden cseppje visszatükrözi arcodat” (5.). A teológiai horizont eddig is jellemző volt Izsó költészetére – ami itt kifejezetten érdekes, az az a kérdés, hogy kinek is tulajdonítsuk ezeket a szavakat. A versek beszélőinek aligha: ahhoz túl sokfélék, és máskülönben is távol áll tőlük a kifejezett vallási-hitbeli megnyilatkozás. Így arra kell gondolnunk, hogy a kötet metabeszélője jut itt szóhoz a versbeszélők nevében, vagy a saját maguk számára sem nyilvánvaló transzcendencia-viszonyokra rávilágítva. Vagyis mintha az a gondolat fogalmazódna meg, hogy a határhelyzetben lévők megőrzik Isten fényének melegét, jelentsen az bármit is: szeretetet, vigaszt, vagy egész egyszerűen az életben maradáshoz szükséges erőt. De nem csak a hasonlat figyelemre méltó: a szétszaladó higanycseppek képe egyszerre fejezi ki az elkülönültséget és a töredezettséget, illetve azt, hogy a beszélőkben, kiben-kiben a maga módján, egyaránt tükröződik Isten. A mottó felől olvasva a verseket egyszerre irányulhat a figyelmünk az életük fordulópontjához más-más módon érő szereplők hasonló méltóságára és a transzcendens megtartó erő észrevétlen jelenlétére.

A mottó metaforái és a versekre jellemző fogalmi-leíró nyelvhasználat ellenére a kötet uralkodó, leginkább szembevetendő és a legfőbb poétikai teherbírással felruházott trópusa a hasonlat. Ez kezdettől fogva meghatározó Izsó költészetében, és kijelöli e líra poétikai helyét abban a Telep-csoport óta jellemző kortárs magyar költészeti trendben, amely ugyan csak a hasonlatnak tulajdonít jelentőséget. Nincs ez másként rögtön az első, „közéleti” vonatkozású versben sem. A *Halleves* határhelyzete jól megragadható: a beszélő arról számol be, hogy levesfőzés közben a rátámadó másik hogyan rohant bele a késébe. A vers második fele azt járja körül, ahogy a beszélő lába alól kicsúszik a talaj a tragédia után, és próbál újra kapaszkodókat találni, számot vetve egyúttal a zátonyra futó kapcsolattal. A vers tele van elhallgatásokkal: a beszélő feltűnő módon kerüli, hogy megnevezze, mit is tett, sőt, hogy egyáltalán ki volt a cselekvő: „Ő csak közeledett, / én meg felkaptam egy kést, / apróra kellett vágnom a zöldségeket, [...]. // És akkor belerohant” (9.). Beszédes, hogy a megfogalmazás azt sugallja, a beszélő nem védekezésésképpen, hanem a zöldségek aprításához veszi kézbe a kést, miközben a „felkaptam” hirtelensége inkább az előbbi valószínűsíti. További elhallgatások is tetten érhetők: nem derül ki, életben maradt-e a másik, korábban is támadóan lépett-e fel, mitől romlott meg a kapcsolatuk, milyen érzések, gondolatok töltötték el a beszélőt. Pusztán szövegszerűen az sem egyértelmű, milyen nemű a beszélő és a másik. Itt kerül előtérbe a társadalmi vonatkozás: a társadalmi szerepleosztás és a nőt sokkal inkább sújtó családon belüli erőszak ismeretében mintegy automatikusan következtethetünk arra, hogy a beszélő nő, a másik pedig férfi. A kötet felvonultat egyértelműen női élethelyzeteket, tapasztalatokat és traumákat, tovább erősítve a fiatal magyar költészet egyik igen figyelemreméltó tendenciáját (többek között Turi Tímea, Nagy Márta Júlia, Terék Anna, Simon Bettina, Kállay Eszter, Kustos Júlia, Seres Lili Hanna költészetét lehet megemlíteni ebben az összefüggésben). De Izsó költészetének ez csak az egyik vonu-

lata, számos versben férfi a beszélő, vagy nem eldönthető a neme. Az elhallgatáshoz viszszatérve: természetes velejárója a traumatikus élménynek. Az igazán fájdalmas vagy szégyen övezte tapasztalatok aligha mondhatók el egykönnyen. És éppen ebben az összefüggésben válnak beszédessé a hasonlatok a versben: közvetve, áttételesen kimondják az elhallgatottat. Például: „És közben kiabált, / hogy már megint mindenkiel szóba álltam, / a mosolyom illetlen, / mint egy nyitva hagyott slicc” (9.). Mások a hasonlatok heurisztikus, megvilágító kifejezőerejük miatt válnak fontossá: „egyre képlékenyebb a világ, / és már nem tudom, hol vannak a falak, / úgy érzem magam, / mint a zacskóban szállított halak” (11.). Nagyon karakteres, ahogy a hétköznapi elem, a halles, a hal motívummá válik, amely köré a verset építve a felforgató tapasztalat és a beszélő megingó élete mégiscsak megragadható a maga egészségességében – az iménti idézetet folytatva, kiegészítve: „csupa jó dolgot álmodom vele, / [...] azt mondja, soha nem evett még ilyen finomat, / a világ összes íze, / egy egész Atlantisz süllyedt el a hallesemben” (11.).

Az első versben tehát azt látjuk, hogy a hasonlatnak egyszerre van egzisztenciális és esztétikai funkciója. Elárul valamit abból, ami el van hallgatva, kifejezhetővé és megfogalmazhatóvá teszi a traumatikus élményt és költészetileg is figyelemre méltó: érdekes, váratlan, találó vagy egyszerűen újszerű. A hasonlatok esztétikai-költői sikerültségéhez nagyon hozzájárul, hogy túlnyomórészt igencsak távoli jelenségkörökből kerül ki a hasonlító és a hasonlított. Persze ez a tágran értett irodalmi modernség jellegzetes eljárása, már a nyugatosoknál (így Tóth Árpádnál) is jellemző megoldás. Például a *Jég* című, a családon belüli, alighanem az apától elszenvedett erőszaknak kitett kamasz beszélőt szóhoz juttató versben a következő hasonlat szerepel: „cigarettszikkákat nyomott el a bőrömnön, / üdítősdobozokat vágott hozzám, / mindegyik úgy zuhant a földre, / mint egy úrhajó az egész legénységgel, / rokonaimmal, barátaimmal, edzőimmel, / mindazokkal, akiktől segítséget reméltem” (14.). A hasonlat váratlan, noha a föld kétértelműsége (talaj/bolygó) megalapozza az asszociációt. A sci-fibe illő kép sok mindent magába sűrít: felviláncsintja a beszélő képzeletvilágát, ezáltal egyénítve az alakját, egyszerre mutatja meg az erőszak elszenvedését és a segítség teljes hiányát, és nyomatékosítja a közeli emberekbe vetett remény csődjét. Ezenfelül a világűr képzetével az egész kötetben végigvonuló motívumot nyit meg, erősítve e költészet koherenciáját, észjárását. A hasonlat azért sem hat keresettnek, mert – abba beleszövődve – a beszélő élethelyzetéből merítkezik, és azt fejezi ki, világosabban, egyértelműbben és közvetlenebbül, mint a fogalmi-narratív beszéd.

Akkor tűnnek kevésbé sikerültnek a hasonlatok, amikor elszakadnak a beszélő világtól, vagy éppen bombasztikusak, így öncélúak. A *Némaság* című vers nagyon tanulságos ebből a szempontból. A költemény ahhoz a szövegtípushoz tartozik, amely nem egy politikai-közéleti dimenzióval rendelkező súlyos traumát állít a középpontba, hanem nehezebben körvonalazható élethelyzetben ábrázolja a megszólalt. Annyi világos, hogy a beszélő elmagányosodott, depresszív állapota már az ébredéskor elhatalmasodik rajta, jóllehet ennél közelebbit – az élethelyzet okát, a beszélő nemét, életkorát, konkrét életkörülményeit – nem tudunk meg. „Ébredés után egy pillanatok / nem tudod, mi az a gravitáció”, indul erős felütéssel a szöveg, és a következő versszakot egy hasonlat alkotja: „És annyira magányos vagy, / mintha egyedül maradtál volna / az édenkertben” (39.). A hétköznapiságtól messze elrugaskodó, nagy igényű kép, de váratlansága, meghökkentő jellege – nem a paradicsomból való kiűzetés ismert toposza, hanem az édenkertben egyedül maradás jelzi a hiánytapasztalatot – hitelesíti. A következő versszak viszont már esztétikai kétségeket ébreszt: „Úgy érzed magad, / mint egy növény, / ami még azelőtt kihalt, / hogy felfedezték volna” (39.). A vegetatív lét és az ismeretlenség benne rejlik a hasonlatban, ennyiben kapcsolódik a megszólalt agóniájához, de a növény érzésekkel való felruházása, megszemélyesítése kimódolt, sok. Ez a fajta antropomorfizáció más versben is feltűnik: „hamar fájni kezdtünk, / mint a szobrok, / amikor rádöbentek ön-

nön meztelenségükre” (*A sodrás iránya*, 37.). Ilyen esetekben mintha a szerző nem tudna ellenállni az ötletei csábításának, pedig ilyenkor a hasonlat mintegy elszabadul, kilóg a szövegből, nem megvilágító, különössége, újszerűsége öncélú. A *Némasághoz* visszatérve: a folytatásbeli hasonlat megint csak kimódolt: „Jólesne, ha most örülne neked valaki. / Magad elé képzelsz egy földönkívülit, / aki olyan arcot vág, mint a politikusok, / amikor köszöntik az év első újszülöttjeit” (40.). A zárlat viszont megrázó, és tökéletesen kifejezi a beszélő világának beszűkültségét, önmagába záródását: „Felülsz. / Hirtelen úgy hallod, / mintha valaki sírna a falak mögött, / de csak képzelődsz, / mert annyira nehéz elfogadni, / hogy itt van veled a szobában / minden, ami létezik” (40.). Szép és tragikus a hasonló tematikájú *Buborék* című vers is. Már az indítás nagyon erőteljes: „Minden reggel úgy érzed, / könnyebb lenne elmozdítani / a tekintetteddel egy tárgyat, / mint felkelni” (45.). A befejezés is pontosan ábrázolja a megszólaló törékeny lelkiállapotát: „Azt mondják, a depresszió jelle, / ha sokáig maradsz az ágyban, / mert nem tudják, / hogy amikor esténként lefekszel, / azt képzeled, / benned buborék a hiány, / és ilyenkor kerül középre / tested vízmértékében” (45.). Megrendítő a versben, hogy a beszélő saját belső állapotáról prezízen és plasztikusan képes szólni, míg a külvilágról alig van mit mondania – ezzel is tanúskodva elkülönültségéről, magába fordulásáról. A hiány okairól, az esetleges veszteségről megint csak nem tudunk meg semmit, ahogy megoldási javaslatok sem kerülnek elő: a jelen állapot megjelenítésére koncentráló, a mindenféle analízist kerülő költői szemléletmód szerénysége, józansága különösen rokonszenves a továbblépéshez, gyógyuláshoz útmutatással, receptekkel állandóan egymásra licitáló társadalmunkban.

A politikai dimenzióval is rendelkező traumaversek és a diszkrétebb, privát jellegű, nehezebben körülírható határhelyzet-költemények mellett a kötet felsorakoztat mitikus jellegű, gyakran bibliai képzetek köré szerveződő verseket. Nehéz megmondani, hogy mire megy ki a játék ezekben a szövegekben, rejtélyességük, az életvilágbeli tapasztalatokra nem emlékeztető eseményeik zavarba ejtők, lásd például a *Tiltott sziget* első versszakát: „Egy lakatlan szigetre érünk, / ahol még nem járt előttünk senki. / Szelíd őzek sietnek elénk, / nem értjük, hogyan hihettek ennyire abban, hogy az ember létezik” (57.). Izsó pályatársainál sem ritka a mitikusság, de míg például Nagy Márta Júliánál a teremtésmítoszok felhasználása a természet és a női lét hasonló kiszolgáltatottságát világítja meg, vagy Seres Lili Hannánál a mitikus alakok és történetek megidézése segít felfedezni a jelenbeli figurákban és helyzetekben egy állandó, mintegy időfölötti mintázatot, addig nem világos, hogy a *Bekerített erdő* versei mit várnak a mitopoétikától. Halványan ugyan felde-reng, hogy valamiféle klímakatasztrófa után újraépülő világról lenne szó, amely egyúttal a bibliai édenkert képzetét is magára ölti, ez az értelmezési irány bizonytalan, határozatlan, nincs kellő súlya ahhoz, hogy komolyan lehessen venni. Izsó Zita költészete akkor a legerősebb, amikor azt keresi, hogyan lehet élni a mások miatt bekövetkező rémületes traumák és az egyéni határhelyzetek után, miként lehet beszélni a nehezen mondhatóról, vagy akár az elmondhatatlanról, annak a reményében, hogy az ember valóban olyan fény melegét őrzi magában, ilyenkor is, amelynek nem ő a forrása. Ez az egyéni, jól átgondolt, a költői eszközöket túlnyomórészt biztos kézzel használó, ritka empatikus és figyelmes líra mindenképpen jelentős – Izsó Zitát továbbra is érdemes figyelemmel kísérni.